

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ ΜΕΤΑ ΜΙΣΟΝ ΑΙΩΝΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΝΙΚΟΥ ΦΡΑΓΚΑΚΗ*

1. Προδιάθεση

Στη στροφή της χιλιετίας, το Νοέμβριο του 2000, γιορτάσαμε την πεντηκονταετηρίδα της υπογραφής της ΕΣΔΑ. Τρία χρόνια αργότερα, το 2003, σημειώσαμε το πέρασμα μισού αιώνα από την έναρξη εφαρμογής της, τη θέση σε κίνηση του δικαιοδοτικού της μηχανισμού, με την Επιτροπή και το Δικαστήριο, που σαρανταπέντε χρόνια αργότερα, το 1998, τα διαδέχτηκε το μόνιμο Δι-

καστήριο¹. Χρονολογίες και επέτειοι που θα μπορούσαν να σημαίνουν πολύ λίγα πράγματα – και όμως, σημαίνουν τόσα πολλά!

Τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου κατόρθωσαν κατά τον μισό και πλέον αιώνα της λειτουργίας τους να αναδείξουν την ΕΣΔΑ στο κορυφαίο εργαλείο – και συνάμα επίτευγμα – της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης. Να το αναγάγουν στο σημαντικότερο στοιχείο του ευρωπαϊκού παραδείγματος που συνίσταται στη διασφάλιση ειρήνης και ευημερίας στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας που τη διέπει το κράτος δικαίου και όπου γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα του ανθρώπου. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, η δημοκρατία όχι μόνον «αντιπροσωπεύει αναμφίβολα ένα θεμελιώδες στοιχείο της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης», αλλά είναι «το μοναδικό πολιτικό πρότυπο που προβλέπει η Σύμβαση και, ως εκ τούτου, το μόνο που είναι συμβατό μ' αυτήν»². Τα κράτη-μέρη της ΕΣΔΑ έχουν αναλάβει την ευθύνη προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η εγγύηση που θέσπισε η Σύμβαση είναι μια συλλογική υποχρέωση που λειτουργεί αντικειμενικά για τις κυβερνήσεις των συμβαλλόμενων, δηλαδή δημιουργεί αντικειμενική διεθνή ευθύνη σε περίπτωση παράβασης, χωρίς να μπορούν να εξαρτήσουν τη συμμόρφωσή τους από όρους αμοιβαιότητας.

Πάνω απ' όλα, όμως, αυτό που ξεχωρίζει τη Σύμβαση και την εφαρμογή της και

* Δικηγόρου, προέδρου του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών (ΕΚΕΜΕ), αντιπροέδρου της Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ορισμένες σκέψεις που περιλαμβάνονται στο παρόν είχαν διατυπωθεί πριν από την υιοθέτηση του 14ου πρωτοκόλλου, κατά την ομιλία του συγγραφέα, με τίτλο *ΕΣΔΑ: Πενήντα χρόνια εφαρμογής και μια ματιά στο μέλλον*, την 24.10.2003 στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, στα πλαίσια εκδήλωσης με κύριους ομιλητές τον πρόεδρο του ΕΔΔΑ L. Wildhaber και τον αντιπρόεδρο του ίδιου Δικαστηρίου X. Α. Ροζάκη. Παρόμοια προβληματική εξέθεσε ο συγγραφέας σε συζήτηση στρογγυλής τραπέζης κατά το συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων στα Χανιά, στις 4.10.2003 (βλ. ΕΕΠ, *Η ΕΣΔΑ - Πενήντα Χρόνια Εφαρμογής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2004, σ. 247 επ.) και σε επιστημονική εκδήλωση που οργάνωσε η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις 24.11.2003 (βλ. *Η συζήτηση για την αναμόρφωση του δικαιοδοτικού μηχανισμού της ΕΣΔΑ - Οι θέσεις της ΕΕΔΑ*, στο Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Έκθεση 2003, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2004, σ. 406 επ.). Τους νεωτερισμούς που εισήγαγε το 14ο πρωτόκολλο στο σύστημα ελέγχου της ΕΣΔΑ παρουσίασε ο ίδιος στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών την 20.5. 2004.

1. Σε εφαρμογή του 11ου πρωτοκόλλου.

2. Ενιαίο Κομμουνιστικό Κόμμα κατά Τουρκίας, απόφ. της 30.1.1998, §45.

πλουτίζει το ευρωπαϊκό παράδειγμα, είναι το δικαίωμα ατομικής προσφυγής που καθιστά, για πρώτη φορά, το άτομο υποκείμενο του διεθνούς δικαίου. Η νομολογία ατομικών προσφυγών του Στρασβούργου είναι εκείνη που περιέβαλε τη Σύμβαση και το μηχανισμό της με την ιδιαίτερη ηθική λάμψη που απολαμβάνουν στη συνείδηση των ευρωπαίων.

Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω και η περίπτωση της Ελλάδας. Η χώρα μας επικύρωσε την ΕΣΔΑ από το 1953, για να την αγνοήσει πλήρως στη συνέχεια και να τη θυμηθεί μόνον όταν ασκήθηκε η εναντίον της διακρατική προσφυγή για τα βασανιστήρια της απριλιανής δικτατορίας που υποχρέωσε το στρατιωτικό καθεστώς σε φυγή από το Στρασβούργο. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας η Ελλάδα ξανάγινε μέρος της Σύμβασης, αλλά η αδιαφορία της δικαιοσύνης μας για ένα κείμενο που, με το Σύνταγμα του 1975, είχε πλέον προικιστεί με ρητή υπερνομοθετική ισχύ, συνεχίστηκε αμείωτη. Έτσι είχαν τα πράγματα μέχρι το 1985, οπότε, επιτέλους, η Ελληνική Πολιτεία αποδέχτηκε το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής. Από τότε, οι δικηγόροι πρώτα, τα δικαστήρια στη συνέχεια, οι ίδιοι οι διάδικοι τέλος, «ανακάλυψαν» τη Σύμβαση κι άρχισαν οι μεν να την επικαλούνται, τα δε να την εφαρμόζουν. Με την πάροδο του χρόνου, όλο και περισσότερες ελληνικές υποθέσεις οδηγούνται στο Στρασβούργο. Υποθέσεις που αποκαλύπτουν δομικές αδυναμίες του δικαιοδοτικού συστήματος (τυπική περίπτωση, η μεγάλη διάρκεια της δίκης) και άλλες, διάφορες, παραβιάσεις των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ και, συχνά, του άρθρου 1 του 1ου πρόσθετου πρωτοκόλλου. Παραβιάσεις όμως που, ευτυχώς, αναφέρονται σπάνια³ στα πιο σημαντικά για το πρόσωπο ατομικά δικαιώματα: στην προ-

στασία της ζωής ή στην απαγόρευση βασανιστηρίων ή δουλείας.

Η επίκληση της ΕΣΔΑ και, τελικά, η προσφυγή στα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου έγινε δημοφιλής όταν δικηγόροι και διάδικοι παρατήρησαν ότι αρκετές φορές το Δικαστήριο επιδίκαζε αξιόλογα ποσά ως δίκαιη ικανοποίηση των προσφευγόντων, σε περιπτώσεις που διαπίστωνε την παραβίαση, ιδίως του δικαιώματος στην περιουσία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αν το Δικαστήριο έκρινε συχνότερα ότι η απόφασή του αποτελεί, μόνη της, τη δίκαιη ικανοποίηση του προσβεβλημένου ή αν τα επιδικαζόμενα ποσά ήταν αισθητά μικρότερα – όπως συμβαίνει με πρόσφατες αποφάσεις – οι προσφυγές με οικονομικό αντικείμενο θα ήταν λιγότερες, από την Ελλάδα, όπως και από τα άλλα σημεία της Ευρώπης.

Δεν είναι αναγκαίο να ταυτίσει κανείς την απονομή δικαιοσύνης από ένα διεθνές δικαστήριο με την ικανοποίηση αποζημιωτικών αξιώσεων των πολιτών που προσφεύγουν σ' αυτό. Από την άλλη πλευρά, όμως, ποια είναι η ουσιαστική δικαίωση εκείνου που, ενώ διαπιστώνεται η παραβίαση των δικαιωμάτων του, εξακολουθεί – και φεύγοντας από το Στρασβούργο – να μην έχει πετύχει μια κάποια αποκατάσταση της υλικής ή/και ηθικής ζημίας του, παραμένοντας έρμαιο των εθνικών διαδικασιών, αν αυτές προσφέρονται.

Η εκτίμηση που το Δικαστήριο καλείται σε κάθε υπόθεση να κάνει, ώστε η ικανοποίηση που επιδικάζει να είναι όντως δίκαιη, αποτελεί μια από τις λεπτότερες αποστολές του και δεν αφορά μόνο τον συγκεκριμένο προσφεύγοντα αλλά έχει γενικότερες δικαιοπολιτικές επιπτώσεις. Η επιτυχία του Δικαστηρίου οφείλεται και στην πεποίθηση όλων όσων υπάγονται στη δικαιοδοσία των κρατών μερών ότι στο Στρασβούργο μπορεί κανείς «να βρει το δίκιο του» – το δίκιο που του έχουν αρνηθεί τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια. Δικαίωση για τον παθόντα σημαίνει, φυσικά, πλήρη και όχι συμβολική αποκατάσταση της ηθικής και υλικής ζημιάς του.

3. Βλ., όμως, την απόφαση του Τμήματος μείζονος συνθέσεως της 20.12.2004 στην υπόθεση *Μακαρατζής κατά Ελλάδας*, που διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή).

Φαίνεται, όμως, ότι το Δικαστήριο έχει αρχίσει να γίνεται θύμα της επιτυχίας του. Ενώ κατά την έναρξη ισχύος του 11ου πρωτοκόλλου (Οκτώβριος 1998) υπήρχαν 6.500 εκκρεμείς υποθέσεις, στις αρχές του 2004 η εκκρεμότητα είχε δεκαπλασιασθεί⁴. Ο ετήσιος αριθμός των προσφυγών ξεπερνάει ήδη τις 30.000 (το 2003 ήταν περίπου 39.000), ενώ το ποσοστό των απαράδεκτων προσφυγών είναι μεγαλύτερο από το 90% του συνόλου (96% το 2003, δηλαδή 17.270 απαράδεκτες, έναντι 753 παραδεκτών). Μπορεί, πάντως, να υποθέσει κανείς, ότι το τεράστιο ποσοστό αβάσιμων προσφυγών οφείλεται και στο ότι, συχνά, δεν συντάσσονται από δικηγόρο. Καλή είναι μεν η δυνατότητα του προσφεύγοντα να υποβάλλει τα αιτήματά του χωρίς νομική συνδρομή, αλλά έχει τις συνέπειές της στην επιβάρυνση του Δικαστηρίου. Ίσως η τροποποίηση του άρθρου 36 §1 του κανονισμού διαδικασίας, ώστε να είναι υποχρεωτική και κατά την προδικασία η εκπροσώπηση από δικηγόρο, να είναι ένα από τα αποδοτικά αντίδοτα στον κατακλυσμό των προφανώς αβάσιμων δικογράφων⁵.

2. Η ατομική προσφυγή μετά το 14ο πρωτόκολλο

Με όσα προηγήθηκαν, αναδύθηκε το φλέγον ζήτημα της υπερφόρτωσης του ΕΔΔΑ που, αν δεν θεραπευθεί εγκαίρως, κινδυνεύει να οδηγήσει μεσομακροπρόθεσμα σε ασφυξία το σύστημα. Η ανάγκη επείγουσας αντιμετώπισης του κινδύνου αυτού αναγνωρίστηκε από όλους, γεγονός που, στο τέλος μιας έντονης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας, κατέληξε στις 12.5.2004 στην υιοθέτηση από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και το

άνοιγμα, την επομένη, για υπογραφή από τα κράτη-μέρη⁶ του 14ου πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ⁷. Ας σημειωθεί ότι κατά την περίοδο προετοιμασίας των προτάσεων, δόθηκε η ευκαιρία στις εθνικές επιτροπές δικαιωμάτων του ανθρώπου και σε μη κυβερνητικές οργανώσεις να εκφέρουν γνώμη. Η ελληνική ΕΕΔΑ συμμετέσχε στη διαδικασία διαβούλευσης, όντας μέλος (μαζί με τη Γαλλία, τη Δανία και τη Σουηδία) της ομάδας συντονισμού όλων των ομόλογων ευρωπαϊκών επιτροπών⁸.

Οι τροποποιήσεις της Σύμβασης που υιοθετεί το 14ο πρωτόκολλο αφορούν τον τρόπο λειτουργίας του Δικαστηρίου και όχι τη φύση του δικαιοδοτικού μηχανισμού. Ειδικότερα, αφορούν αφενός οργανωτικές μεταβολές που μόνον έμμεσα έχουν επίπτωση στην ατομική προσφυγή και αφετέρου αλλαγές που συνδέονται άμεσα με την τύχη της ατομικής προσφυγής. Μέτρα προληπτικά των παραβιάσεων της ΕΣΔΑ, στα πλαίσια της εθνικής έννομης τάξης, δεν ρυθμίζει το νέο πρωτόκολλο. Η αναφορά, όμως, των σχετικών ζητημάτων θα πρέπει να προταχθεί, για λόγους συστηματικούς.

2.1. Μέτρα πρόληψης της ανάγκης ατομικής προσφυγής

Το νέο πρωτόκολλο δεν περιλαμβάνει ρυθμίσεις για το αρχικό στάδιο εφαρμογής

6. Θα τεθεί σε ισχύ όταν επικυρωθεί από το σύνολο των κρατών-μερών. Η Ελλάδα, μαζί με άλλα 16 κράτη, το υπέγραψε αμέσως, αλλά δεν το έχει ακόμη επικυρώσει.

7. Βλ. Α. - Α. Σισιλιάνου, *Η Αναθεώρηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - το 14ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ*, παρακάτω, στο τεύχος αυτό. Του ίδιου, *Η διασφάλιση της βιωσιμότητας του ΕΔΔΑ*, ΠοινΧρ 2004. 385 επ.

8. Βλ. Ν. Φραγκάκη, *Η συζήτηση για την αναμόρφωση του δικαιοδοτικού μηχανισμού της ΕΣΔΑ - Οι θέσεις της ΕΕΔΑ*, στο Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Έκθεση 2003, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2004, σ. 406-408.

4. Βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο 14ο πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ, §7.

5. Τη λύση αυτή υποστήριξαν με τις προτάσεις τους οι ΕΕΔΑ. Έτσι και ο Γ. Κ. Σταυρόπουλος, *Σκέψεις για την ΕΣΔΑ και το ΕΔΔΑ*, ΕΔΔΔΔ 2004. 470 επ.

της ΕΣΔΑ, δηλαδή εκείνο κατά το οποίο επιλαμβάνεται η εθνική έννομη τάξη. Τότε χρειάζονται μέτρα προληπτικά, που να αποβλέπουν στο να καταστεί συμβατή με την ΕΣΔΑ η επίμαχη πτυχή της εθνικής έννομης τάξης που θέτει ζήτημα παραβίασης. Η ανάγκη αυτή ήταν, φυσικά, πλήρως κατανοητή από τα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά τη διαδικασία προετοιμασίας του 14ου πρωτοκόλλου. Η Επιτροπή Υπουργών απηύθυνε, μάλιστα, κατά την ίδια περίοδο στα κράτη μέλη δύο συστάσεις που τα καλούν, μεταξύ άλλων, να εγκαθιδρύσουν αποτελεσματικούς μηχανισμούς ελέγχου της συμβατότητας της ισχύουσας και σχεδιαζόμενης νομοθεσίας τους και των διοικητικών τους πρακτικών με την ΕΣΔΑ και να βελτιώσουν τα εθνικά μέσα δικαστικής και διοικητικής προστασίας, έτσι ώστε να μην παραβιάζεται το άρθρο 13 της Σύμβασης⁹. Ας επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι, με την απόφαση *Kudla κατά Πολωνίας*, της 26.10.2000, το Δικαστήριο [Τμήμα μείζονος συνθέσεως] επαναπροσδιόρισε την από το άρθρο 13 ΕΣΔΑ υποχρέωση των κρατών μερών να παρέχουν δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες αποτελεσματικές και πρόσφορες για την εξέταση υποθέσεων που βασίζονται σε ισχυρισμό παραβίασης της Σύμβασης¹⁰.

Δεν χρειάζεται να τονισθεί πόσο σημαντικό είναι το πρώτο αυτό στάδιο στον περι-

ορισμό των ατομικών προσφυγών. Η ικανοποιητική αντιμετώπιση των υποθέσεων από την εθνική διοίκηση και τα εθνικά δικαστήρια αποτελεί, άλλωστε, την κυριότερη πρακτική εκδήλωση της υποχρέωσης των κρατών μερών να συμμορφώνονται με τις επιταγές της Σύμβασης, με την έννοια ότι η εθνική έννομη τάξη ως σύνολο πρέπει να είναι σύμφωνη με την ΕΣΔΑ. Συγχρόνως, αποτελεί αναγνώριση των πρωτίων των εθνικών μέσων προστασίας και του καταρχήν επικουρικού χαρακτήρα του ευρωπαϊκού δικαιοδοτικού συστήματος. Η συμβατότητα αυτή προϋποθέτει ανάλογες νομοθετικές ρυθμίσεις (καμιά φορά και συνταγματικές...), αντίστοιχες διοικητικές πρακτικές και – κυρίως – κατάλληλα ένδικα βοηθήματα που το άτομο να έχει στη διάθεσή του. Η ύπαρξη όλων όσων προαναφέρθηκαν πρέπει να ελέγχεται συστηματικά και τακτικά από εθνικούς μηχανισμούς. Για παράδειγμα, ο έλεγχος όλων των νομοσχεδίων θα ήταν ενδεδειγμένος, γιατί η πείρα διδάσκει ότι ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων μπορεί να εμφιλοχωρήσουν στις πιο απροσδόκητες διατάξεις.

Στα πλαίσια της προληπτικής αντιμετώπισης των παραβάσεων είναι απαραίτητη η ενημέρωση και επιμόρφωση δικαστών, δικηγόρων και δημοσίων υπαλλήλων σχετικά με την ΕΣΔΑ και τις επιπτώσεις εφαρμογής της στην εσωτερική έννομη τάξη. Στον τομέα αυτό γίνεται τα τελευταία χρόνια αξιόλογη προσπάθεια στη χώρα μας, που όμως δεν έχει ακόμη αποδόσει τα αναμενόμενα. Δεν θα έπρεπε, για παράδειγμα, να υπάρχουν πλέον καταδίκες της Ελλάδας για μακροχρόνια άρνηση εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων από την ελληνική διοίκηση¹¹.

Η ενημέρωση του συνόλου των πολιτών είναι, φυσικά, πρωταρχικής σημασίας ευθύνη κάθε πολιτείας. Επιπλέον, το κράτος οφείλει να παρέχει στα άτομα νομική συνδρομή για την προστασία των δικαιωμάτων

9. Βλ. τις συστάσεις της 12.5.2004 Rec(2004)5 of the Committee of Ministers to member states on the verification of the compatibility of draft laws, existing laws and administrative practice with the standards laid down in the ECHR και Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies και ιδίως τα appendixes που τις συνοδεύουν.

10. Τον τελευταίο καιρό το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει σε πλειάδα υποθέσεων παραβίαση του άρθρου 13 από την Ελλάδα - βλ. αποφάσεις *Κόντη-Αρβανίτη* (10.4.2003), *Λαλούση-Κοτσοβός* (19.5.2004), *Θεοδωρόπουλος και λοιποί* (15.7.2004), *Νάστος* (15.7.2004), *Φωτοπούλου* (18.11.2004), *Ζαζάνης και λοιποί* (18.11.2004), *Καρέλλης* (2.12.2004).

11. Βλ. *Καραγάλιος κατά Ελλάδας*, απόφαση ΕΔΔΑ της 11.12.2003.

τους, τόσο στο εθνικό όσο και στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι ανεξάρτητες αρχές (ιδίως ο συνήγορος του πολίτη) και οι εθνικές επιτροπές δικαιωμάτων του ανθρώπου συμβάλλουν θετικά σ' αυτή την κατεύθυνση.

Σημαντικό στοιχείο πρόληψης είναι, τέλος, η συμμόρφωση εθνικών δικαστηρίων και διοίκησης με το ερμηνευτικό δεδικασμένο της νομολογίας του Στρασβούργου, χωρίς να χρειάζεται συσχέτιση με *ad hoc* διαπίστωση παραβίασης.

2.2. Οργανωτικές μεταβολές

Το νέο πρωτόκολλο, καταργώντας τα άρθρα 22 και 24 και τροποποιώντας το άρθρο 23 ΕΣΔΑ¹², καθορίζει σε εννεαετή, μη ανανεώσιμη, τη θητεία των δικαστών. Η αύξηση της θητείας ενισχύει τη σταθερότητα της σύνθεσης του Δικαστηρίου, σε συνδυασμό με την ισχυρότερη ανεξαρτησία που διασφαλίζει το μη επανεκλογή. Συναφής είναι η μεταβολή της παραγράφου 4 του νέου άρθρου 26 της Σύμβασης¹³ που αναθέτει στον πρόεδρο του Δικαστηρίου την επιλογή του *ad hoc* εθνικού δικαστή από κατάλογο που το διάδικο κράτος μέρος έχει εκ των προτέρων υποβάλει.

Οι δικαστικοί σχηματισμοί, που μέχρι σήμερα ήταν το δεκαεπταμελές τμήμα μείζονος συνθέσεως, τα επταμελή τμήματα και οι τριμελείς επιτροπές, εμπλουτίζονται με την εισαγωγή της μονομελούς σύνθεσης, με αρμοδιότητα την κήρυξη του προφανώς अपαράδεκτου των ατομικών προσφυγών¹⁴.

Ενδιαφέροντα νεωτερισμό εισάγει η προίκιση του Αρμοστή Δικαιωμάτων του

Ανθρώπου του ΣΕ με το δικαίωμα υποβολής παρατηρήσεων επί εκκρεμών υποθέσεων και συμμετοχής στην προφορική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου¹⁵. Η πράξη θα δείξει την ουσιαστική χρησιμότητα αυτής της αναβάθμισης του θεσμικού ρόλου ενός οργάνου που η πρώτη θητεία του συμπληρώνεται μέσα στο 2005.

Σημαντική οργανωτική μεταβολή με προφανείς επιπτώσεις στην εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου επί ατομικών προσφυγών, συνιστά η προσθήκη διατάξεων τριών παραγράφων (3-5) στο άρθρο 46 ΕΣΔΑ για το δεδικασμένο και την εκτελεστότητα των αποφάσεων¹⁶, για τις οποίες θα γίνει λόγος παρακάτω.

Με διάταξη του 14ου πρωτοκόλλου¹⁷ άνοιξε και τυπικά ο δρόμος για την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ. Η εναρμόνιση ΕΕ/ΣΕ στα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου θα περάσει σε νέα, ποιοτικά διαφορετική, φάση όταν ισχύσει στην ΕΕ η Συνταγματική Συνθήκη. Αφενός, τότε, ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης θα ενσωματωθεί στο πρωτογενές - συνταγματικό ευρωπαϊκό δίκαιο, αφετέρου, όπως έγινε ήδη από το Συμβούλιο της Ευρώπης, θα θεσμοθετηθεί η δυνατότητά της να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ. Ο θεσμικός διάλογος των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων που θα προκύψει από μια τέτοια εξέλιξη θ' αποτελέσει μείζον γεγονός στην ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης. Μπορεί, πάντως, να σημειωθεί παρεμπιπτόντως, ότι τα τελευταία χρόνια το ΔΕΚ έχει επωφεληθεί από σειρά τροποποιήσεων του κοινοτικού δικαιοδοτικού συστήματος με στόχο ίδιο με τον επιδιωκόμενο από το Δικαστήριο του Στρα-

12. Άρθρα 1-3 του 14ου πρωτοκόλλου. Με το άρθρο 4 του πρωτοκόλλου, το παλιό άρθρο 25 ΕΣΔΑ για τη γραμματεία και τους rapporteurs αριθμείται σε 24.

13. Πρώην άρθρο 27 §2 ΕΣΔΑ (άρθρο 6 του 14ου πρωτοκόλλου).

14. Νέο άρθρο 26 §1 (άρθρο 6 του 14ου πρωτοκόλλου). Στην §2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται η δυνατότητα μείωσης για ορισμένη περίοδο των μελών των τμημάτων από επτά σε πέντε.

15. Νέα §3 του άρθρου 36 ΕΣΔΑ που προστέθηκε με το άρθρο 13 του 14ου πρωτοκόλλου.

16. Με το άρθρο 16 του 14ου πρωτοκόλλου.

17. Άρθρο 17 του 14ου πρωτοκόλλου που εισάγει νέα §2 στο άρθρο 59 ΕΣΔΑ.

σβούργου¹⁸. Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ επιβεβαιώνει την τάση συστηματικής αναφοράς στη νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 6 §2 ΣΕΕ, σε συνδυασμό μ' εκείνη του 46(δ) ΣΕΕ¹⁹.

2.3. Αλλαγές που συνδέονται άμεσα με την τύχη της ατομικής προσφυγής

Οι νέες ρυθμίσεις αγγίζουν τα δύο από τα τρία κρίσιμα για την εφαρμογή της Σύμβασης στάδια:

- Στο ενώπιον του Δικαστηρίου στάδιο, την απλούστευση και επιτάχυνση της διαδικασίας.

- Μετά την έκβαση της δίκης και την επιστροφή στην εθνική έννομη τάξη, την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου και την αποφυγή επανάληψης της ίδιας παραβίασης.

α. Απλούστευση και επιτάχυνση της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου

Τρεις είναι οι βασικές αλλαγές που εισήγαγε το 14ο πρωτόκολλο για την απλούστευση και επιτάχυνση της διαδικασίας, αλλαγές με άμεση επίπτωση στην ατομική προσφυγή.

- *Ενίσχυση της ικανότητας του Δικαστηρίου να διηθεί τις προφανώς απαράδεκτες*

18. Βλ. Ν. Φραγκάκη, *Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, ΝοΒ 50. 1413 επ. Για μια πολυεδρική ανάλυση της επίδρασης της ΕΣΔΑ στην κοινοτική έννομη τάξη, βλ. Π. Στάγκου, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη*, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σ. 660.

19. Βλ., χαρακτηριστικά, ΔΕΚ απόφ. της 20.5.2003 στις συνεκδικ. υποθ. C-465/00, C-138/01 και C-139/01 *Rechnungshof και Osterreichischer Rundfunk κ.α.*, που αφορά την προστασία της ιδιωτικής ζωής έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (οδ. 95/46/ΕΚ – στο ελληνικό δίκαιο, ν. 2472/1997).

προσφυγές. Η διαδικασία επιτυγχάνεται με τη θέσπιση μονομελούς σύνθεσης και την ανάθεση σε ένα δικαστή (που δεν επιτρέπεται να είναι ο εθνικός) της αρμοδιότητας να κηρύσσει απαράδεκτη ατομική προσφυγή, στις περιπτώσεις που τέτοια απόφαση – και μάλιστα οριστική – μπορεί να παρθεί χωρίς περαιτέρω εξέταση²⁰. Η λύση αυτή υιοθετήθηκε με βάση το δεδομένο ότι το μεγαλύτερο ποσοτικό πρόβλημα το δημιουργούν οι παντελώς απαράδεκτες προσφυγές, για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτείται η καθιέρωση ενός αποτελεσματικού συστήματος φιλτραρίσματος.

- *Μέτρα αντιμετώπισης των επαναλαμβανόμενων υποθέσεων*. Οι τριμελείς επιτροπές με ομόφωνη απόφαση μπορούν να κηρύσσουν προσφυγή απαράδεκτη, όταν δεν απαιτείται περαιτέρω εξέταση, ή να την κηρύσσουν παραδεκτή και να αποφαίνονται ταυτοχρόνως και επί της ουσίας, όταν το ζήτημα ερμηνείας ή εφαρμογής της ΕΣΔΑ που τίθεται είναι αντικείμενο καθιερωμένης/σταθερής νομολογίας²¹. Πρόκειται για την αντιμετώπιση των επαναλαμβανόμενων υποθέσεων (υποθέσεων «καρμπόν» ή «κλώνων»), όπως εκείνες της κατά σύστημα υπερβολικής διάρκειας των δικών σε μία χώρα, κατά παράβαση του άρθρου 6 §1.

- *Εισαγωγή νέου κριτηρίου παραδεκτού*.

Η μεταβολή που γεννά τις περισσότερες επιφυλάξεις, είναι εκείνη που αφορά την τροποποίηση των προϋποθέσεων του παραδεκτού των ατομικών προσφυγών (άρθρο 35 §3).

Η διατύπωση που, μετά μεγάλη δυστοκία, υιοθετήθηκε, προβλέπει την προσθήκη ενός νέου κριτηρίου παραδεκτού: Το Δικαστήριο κηρύσσει απαράδεκτη κάθε ατομική προσφυγή εφόσον «ο προσφεύγων δεν υπέστη οποιαδήποτε σημαντική βλάβη, εκτός αν ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου

20. Νέο άρθρο 27 ΕΣΔΑ (άρθρο 7 του 14ου πρωτοκόλλου).

21. Άρθρο 28 ΕΣΔΑ, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 του 14ου πρωτοκόλλου.

που εγγυώνται η Σύμβαση και τα Πρωτόκολλά της απαιτεί εξέταση της προσφυγής επί της ουσίας και με την προϋπόθεση να μην απορριφθεί γι' αυτό το λόγο οποιαδήποτε υπόθεση που δεν θα έχει εξετασθεί δεόντως από εσωτερικό δικαστήριο»²².

Η *de minimis*²³ διάκριση των προσφυγών σε κατηγορίες είναι προφανές ότι επιβάλλει, εκ των πραγμάτων, ένα βαρύτατο περιορισμό στο δικαίωμα πρόσβασης των ατόμων στο Δικαστήριο.

Όπως υποστήριξαν και οι εθνικές επιτροπές δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες, η προσφυγή στο Στρασβούργο αποτελεί το *ultimum refugium* για όσους έχουν δει τα δικαιώματά τους να παραβιάζονται από το κράτος στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονται. Η επίμαχη τροποποίηση, επηρεασμένη από την τάση μετατροπής του ΕΔΔΑ σε συνταγματικού χαρακτήρα δικαστήριο, καθιερώνει εμμέσως ιεραρχία μεταξύ των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, κάτι που, εν τέλει, σημαίνει ότι υπάρχουν και παραβιάσεις ανεκτές, χωρίς μάλιστα το προτεινόμενο κριτήριο να είναι σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας. Ούτε καν ο αριθμός των προσφυγών που θα «εξοικονομηθούν» με τον τρόπο αυτό είναι δεδομένο ότι δικαιολογεί την ουσιαστική απολίνωση της ατομικής προσφυγής, κάτι που κινδυνεύει να μειώσει την ηθική λάμψη του μηχανισμού εφαρμογής της ΕΣΔΑ, υπονομεύει τη συνοχή της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης και παρέχει στα κράτη-μέρη το άλλοθι να θεωρούν τις «μικρές» παραβιάσεις σαν ασήμαντες κι αδιάφορες. Η ζημιά θα ήταν ανάλογη

εκείνης που θα είχε επέλθει αν, μετά την είσοδο των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, είχε επικρατήσει η αντίληψη μιας ευρωπαϊκής δικαιοσύνης δύο ταχυτήτων που θα διαχώριζε τα κράτη μέλη σε πρώτης και δεύτερης διαλογής. Δεν χρειάζεται να επισημανθεί η διαλυτική επίδραση τέτοιων προσεγγίσεων, ιδίως σε μια εποχή υστερικής αντιτρομοκρατίτιδας. Το Δικαστήριο έχει με σαφήνεια αποφανθεί υπέρ της εξασφάλισης της προστασίας και της απόλαυσης των δικαιωμάτων του καθένα που βρίσκεται στη δικαιοδοσία κράτους μέρους της Σύμβασης. Ακόμα και το γεγονός ότι κάποιος διώχθηκε και δικάστηκε και καταδικάστηκε για συνεννοχή σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας δεν τον στερεί από τις εγγυήσεις των δικαιωμάτων του που προβλέπει η ΕΣΔΑ²⁴. Με μεταβατική διάταξη²⁵, το νέο κριτήριο παραδεκτού ορίζεται ότι δεν εφαρμόζεται στις προσφυγές που θα έχουν κηρυχθεί παραδεκτές πριν από τη θέση σε ισχύ του 14ου πρωτοκόλλου. Εξάλλου, κατά τα δύο επόμενα έτη, μόνο τα Τμήματα και το Τμήμα μείζονος σύνθεσης μπορούν να το εφαρμόζουν. Η μετάθεση του χρονικού σημείου γενικευμένης εφαρμογής του νέου κριτηρίου αποβλέπει στην ήπια είσοδό του στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, προσδοκώντας την εν τω μεταξύ διαμόρφωση σχετικής νομολογίας από τα Τμήματα. Αυτό, πάντως δεν ανατρέπει τις κατ' αρχήν αδυναμίες που εκτέθηκαν παραπάνω.

β. Ενίσχυση του μηχανισμού συμμόρφωσης με τις αποφάσεις

Επιστέγασμα της αποτελεσματικής προστασίας που προσφέρει η Σύμβαση είναι η υποχρέωση των κρατών μερών να συμμορφώνονται στις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις οποίες είναι διάδικα²⁶. Ο έλεγχος της

22. Άρθρο 35 §3, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 12 του 14ου πρωτοκόλλου: «*a. [...] b. que le requérant n'a subi aucun préjudice important, sauf si le respect des droits de l'homme garantis par la Convention et ses Protocoles exige un examen de la requête au fond et à condition de ne rejeter pour ce motif aucune affaire qui n'a pas été dûment examinée par un tribunal interne*».

23. «*De minimis non curat Praetor*».

24. *Papon κατά Γαλλίας*, απόφ. της 25.7.2002, §98.

25. Άρθρο 20 §2 του 14ου πρωτοκόλλου.

26. Άρθρο 46 §1 ΕΣΔΑ.

εκτέλεσης των αποφάσεων είναι αρμοδιότητα της Επιτροπής Υπουργών²⁷. Το Δικαστήριο, όμως, οδηγήθηκε σταδιακά στην κρίση να υποδεικνύει το ίδιο στο διατακτικό των αποφάσεών του, ιδίως όταν πρόκειται για υποθέσεις που διαπιστώνεται η ύπαρξη στο διάδικο κράτος δομικού προβλήματος τέτοιου που να εγκυμονεί σωρεία παρόμοιων παραβιάσεων, τα μέτρα που το κράτος αυτό οφείλει να λάβει για την εξάλειψη του προβλήματος. Η αρχή, στην κατεύθυνση αυτή, έγινε με την απόφαση *Scozzari και Giunta κατά Ιταλίας*, της 13.7.2000²⁸. Το Δικαστήριο προχώρησε παραπέρα με την πρόσφατη *Assanidze κατά Γεωργίας*, της 8.4.2004²⁹, για να ολοκληρώσει και παγιώσει τη νομολογική του θέση με την απόφαση *Broniowski κατά Πολωνίας*, της 22.6.2004, στο διατακτικό της οποίας περιέλαβε τη διαπίστωση ότι η παραβίαση οφείλεται σε δομικό πρόβλημα συνδεδεμένο με τη δυσλειτουργία της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής, υποχρεώνοντας στη συνέχεια το διάδικο κράτος να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για τη, σύμφωνη με τις αρχές προστασίας του άρθρου 1 του Ιου πρωτοκόλλου, εφαρμογή του επίδικου δικαιώματος³⁰.

Το νέο πρωτόκολλο προσθέτει στη Σύμ-

βαση ένα πλέγμα τριών διατάξεων³¹ που καθιστούν το Δικαστήριο παράγοντα ενίσχυσης του μηχανισμού συμμόρφωσης των κρατών μερών στις ίδιες του τις αποφάσεις.

- Όταν η Επιτροπή Υπουργών εκτιμά ότι η παρακολούθηση της εκτέλεσης μιας απόφασης παρεμποδίζεται από ένα πρόβλημα ερμηνείας της απόφασης αυτής, μπορεί, με πλειοψηφία δύο τρίτων, να ζητήσει από το Δικαστήριο να την ερμηνεύσει.

- Όταν η Επιτροπή Υπουργών εκτιμά ότι ένα κράτος μέρος αρνείται να συμμορφωθεί με εις βάρος του απόφαση, μπορεί, μετά από προειδοποίηση, να ζητήσει από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί του αν το κράτος αυτό σέβεται την υποχρέωση που έχει αναλάβει με την §1 του άρθρου 46 της Σύμβασης.

- Αν το Δικαστήριο διαπιστώσει παράβαση της υποχρέωσης συμμόρφωσης, αναπέμπει την υπόθεση στην Επιτροπή Υπουργών για να εξετάσει εκείνη τα ληπτέα μέτρα, χωρίς το ΕΔΔΑ ν' αποκτά αρμοδιότητα επιβολής κυρώσεων, σε αντίθεση με τα ισχύοντα για το ΔΕΚ. Αν η κρίση του Δικαστηρίου είναι ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 46 §1, η υπόθεση κλείνει.

Με αφετηρία το ότι την αρμοδιότητα παρακολούθησης της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου έχει η Επιτροπή Υπουργών, πρέπει να επισημανθεί η υποχρέωσή της και η συνακόλουθη πολιτική ευθύνη της να ασκεί αποτελεσματικά και χωρίς αδικαιολόγητες καθυστερήσεις την αρμοδιότητα αυτή, η οποία δεν επιτρέπεται να παραλύει με βάση πολιτικά κριτήρια, γιατί είναι αρμοδιότητα οιονεί δικαστική. Αλίμονο αν το πολιτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν φροντίζει να ολοκληρώνεται το εξαιρετικής ποιότητας έργο του δικαστικού οργάνου, με την εκτέλεση των αποφάσεων του τελευταίου και τη γενικότερη συμμόρφωση σ' αυτές! Εξάλλου, η

27. Άρθρο 46 §2 ΕΣΔΑ.

28. Τμήμα μείζονος σύνθεσης. Σκέψη 249.

29. Τμήμα μείζονος σύνθεσης. Σκέψεις 198 και 202 και σημείο 14 (α) του διατακτικού, που υποχρεώνει το κράτος στην άμεση αποφυλάκιση του προσφεύγοντα –βλ. όμως και την αποκλίνουσα γνώμη του αντιπροέδρου Costa.

30. Τμήμα μείζονος σύνθεσης. Σκέψεις 190-193 και σημεία 3 και 4 του διατακτικού. Σημειώνεται, πάντως, η αμφίβολης ευστοχίας σκέψη της απόφασης να τεκμηριώσει την κρίση της και στο ότι με τη νέα νομολογική κατεύθυνση θα αντιμετωπισθεί η υπερφόρτωση του Δικαστηρίου εξ αιτίας των επαναλαμβανόμενων υποθέσεων (αναφέρει, μάλιστα, ότι εκκρεμούν ήδη 167 όμοιες ...) –βλ. την μερικώς αποκλίνουσα γνώμη του δικαστή Zupancic.

31. Άρθρο 46 §§3-5 που προστέθηκαν με το άρθρο 16 του 14ου πρωτοκόλλου.

Κοινοβουλευτική Συνέλευση μπορεί, επίσης, με το κύρος της δημοκρατικής της νομιμοποίησης και της αντιπροσωπευτικότητάς της, να συμβάλει στον ίδιο στόχο.

γ. Ειδικότερα για το ερμηνευτικό δεδικασμένο

Η συμμόρφωση με το ερμηνευτικό δεδικασμένο, που αναφέρθηκε σε άλλο σημείο και ως σημαντικό στοιχείο πρόληψης των παραβάσεων, είναι ζήτημα και του τρίτου σταδίου, δηλαδή της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, η οποία συνήθως δεν εξαντλείται στο διατακτικό που επιδικάζει μια δίκαιη ικανοποίηση. Συχνά απαιτείται λήψη θεσμικών μέτρων για τη ρύθμιση δομικών αδυναμιών της εθνικής έννομης τάξης, π.χ. ειδική νομοθετική πρόνοια για την ευχερή εκτέλεση των αποφάσεων, όπως συνέβη στην Ελλάδα με την προσθήκη πέμπτης περίπτωσης στη διάταξη της §1 ΚΠΔ 525 για την επανάληψη ποινικής διαδικασίας – με πενήντα προς το παρόν αποτελέσματα³² –

32. Ο Άρειος Πάγος με το βούλευμα 1638/2002 (ΠοινΧρ ΝΓ' 607 επ. = ΠοινΛόγος 2002. 1852 επ.), απέρριψε ως απαράδεκτη, παρά την αντίθετη εισαγγελική πρόταση, αίτηση επανάληψης διαδικασίας μετά από καταδικαστική για την Ελλάδα απόφαση του ΕΔΔΑ λόγω υπέρβασης της λογικής προθεσμίας εκδίκασης της υπόθεσης, με την αιτιολογία ότι η κρίσιμη υπέρβαση είναι τετελεσμένο γεγονός και δεν μπορεί να επιτευχθεί επανόρθωση της βλάβης. Κριτική της θέσης αυτής, με αναφορές στη νομολογία του ΕΔΔΑ και σε εκείνη άλλων κρατών μελών της ΕΣΔΑ, βλ. στο Η. Α ν α γ γ ω σ τ ό π ο υ λ ο υ, «Η παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης δίκης – Προτάσεις θεραπείας», στο: ΕΕΠ, *Η ΕΣΔΑ – Πενήντα Χρόνια Εφαρμογής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα 2004, σ. 143 επ.

Με νεότερο βούλευμά του (642/2004 ΝοΒ 52. 1797 επ. με παρατηρήσεις Χ.Δ. Α ρ γ υ ρ ό π ο υ λ ο υ) το Ακυρωτικό, κρίνοντας αίτηση επανάληψης διαδικασίας μετά από άλλη καταδικαστική για την Ελλάδα απόφαση λόγω παραβίασης της διάταξης του άρθρου 6 §3δ ΕΣΔΑ, έκρινε ότι «η επανάληψη διαδικασίας σε αυτή την περίπτωση τελεί υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι η διαπιστωθείσα από το

και νέου άρθρου ΚΠΔ 525Α για την αποκατάσταση των αδικώς φυλακισθέντων.

Στην προσπάθεια επίτευξης συμμόρφωσης των κρατών μελών του με το ερμηνευτικό δεδικασμένο, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα πρέπει να διευρύνει το πεδίο εναρμόνισης των νομοθεσιών τους, υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ. Το παράδειγμα της ανάλογης κοινοτικής δραστηριότητας μέσω των οδηγιών, είναι χρήσιμο. Μετά, μάλιστα, την ολοκλήρωση της μεγάλης διεύρυνσης, η αριθμητική διαφορά μελών των δύο ευρωπαϊκών οργανισμών (46 προς 25) μειώνεται αλλά και η προσαρμογή στο κοινοτικό κεκτημένο θα οδηγήσει σταδιακά σε μεγαλύτερη ομοιογένεια, ώστε η συνέργειά τους στη διαμόρφωση του (ενιαίου) ευρωπαϊκού παραδείγματος να συναντάει πλέον λιγότερες δυσκολίες.

3. Καταληκτικές σκέψεις

Η αναζήτηση μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και στη διαφύλαξη της εθνικής

ΕΔΔΑ παράβαση [...] επηρέασε, και δη αρνητικά, την κρίση του ποινικού δικαστηρίου, η δε επανόρθωση της βλάβης μπορεί να επιτευχθεί με την επανάληψη της διαδικασίας». Είναι προφανές, όμως, ότι ο δικαστής δεν δικαιούται να προσθέτει στον κανόνα δικαίου – εν προκειμένω όχι μόνο της ΕΣΔΑ αλλά και της ΚΠΔ 525 §1 (5) – επιπλέον προϋποθέσεις που καταλήγουν στη ματαίωση του σκοπού του νόμου. Η κατ' αποτέλεσμα άρνηση εφαρμογής της διάταξης του ΚΠΔ που προαναφέρθηκε δεν θ' αποτελούσε μόνον άρνηση εκτέλεσης της απόφασης του ΕΔΔΑ (δημιουργώντας έτσι ζητήματα διεθνούς ευθύνης της χώρας που υπόκεινται στην κατά το άρθρο 46 ΕΣΔΑ εποπτεία που ασκεί η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης) αλλά θα μπορούσε να στοιχειοθετήσει νέα, αυτοτελή, παραβίαση του άρθρου 6 §1 ΕΣΔΑ, αφού ο προσφεύγων θα είχε στερηθεί την πρόσβαση στο δικαστήριο επανάληψης της διαδικασίας που έχει θεσπίσει γι' αυτόν το εθνικό δικονομικό δίκαιο. Σημειώνεται, πάντως, ότι με το ΣυμβΑΠ 159/2005 ανετράπη το βούλευμα 642/2004 και διατάχθηκε η επανάληψη της διαδικασίας.

κυριαρχίας θεωρείται βασική επιδίωξη του ΕΔΔΑ. Συνεχής προσαρμογή στην εξελικτική τάση που χαρακτηρίζει τη δημοκρατική κοινωνία, από τη μια πλευρά· αναγνώριση του αναγκαίου περιθωρίου ρυθμιστικής παρέμβασης του κράτους, από την άλλη. Και αυτό, χωρίς τελικό περιορισμό των ατομικών ελευθεριών.

Σε μια περίοδο που η εθνική κυριαρχία στην Ευρώπη πολιορκείται και της επιβάλ-

λεται να συρρικνωθεί, ενώ τα ανθρώπινα δικαιώματα αμφισβητούνται και φαλκιδεύονται με διάφορες προφάσεις από κείνους που έχουν το πολιτικό και το νομικό καθήκον να τα προστατεύουν, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παραμένει σημείο αναφοράς και επίκεντρο προστασίας του ατόμου. Πίστη κι ελπίδα είναι ότι θα συνεχίσει ν' ανταποκρίνεται στις προσδοκίες.
